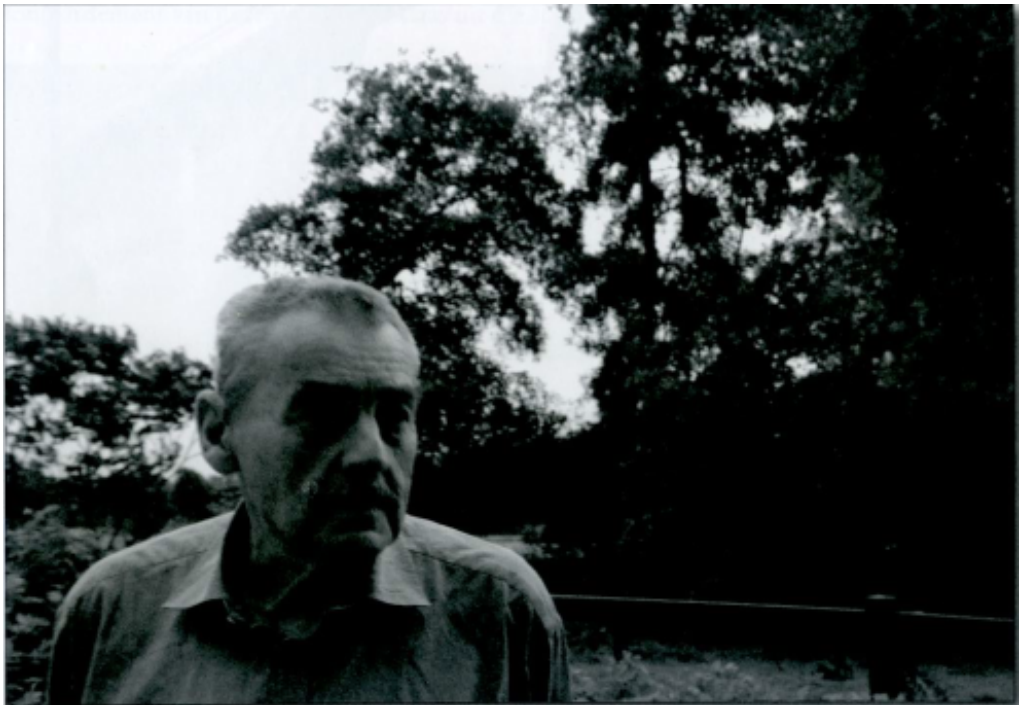

Henk Vos:

‘Kiek noe, ze schiet’n nog deur de kiste hèn’

De 80-jarige Henk Vos geniet nog altijd van ‘het vrije leven’ in Emst. Samen met zijn vrouw woont hij tussen de Wetering en de IJssel, waar hij ook opgroeide in een gezin met vier zussen.

“Noe kump ’t dichter bie”, zei m’n vader.

Bijna twaalf was ik toen de oorlog uitbrak. Ik ging in Emst naar de lagere school. Er hing al een tijdje een gespannen sfeer. Ik lag nog op bed en hoorde de vliegtuigen over razen. Mijn moeder zette de radio aan. Tegen mijn zus zei ze: "Dientje, het is oorlog." Gauw kwam ik mijn bed uit en ging ook bij de radio zitten. Er werden berichten van de Luchtwachtdienst omgeroepen. Van mijn vader hoefde ik die dag niet naar school. Ik fietste tegen een uur of negen naar mijn opa en oma en hoorde een ontzettende knal. De Schobbertsbrug was geëxplodeerd. Er hing een enorme rookpluim boven het kanaal. Het eerste wat in me op kwam was: 'gelukkig, ik hoef voorlopig niet naar school'. Maar dat ging niet op, want via de sluis kon je alsnog aan de andere kant van het water komen.

Tot een uur of vijf diezelfde dag bleef het relatief rustig. Bij de IJssel stonden kazematten met kanonnen. Tegen vijf uur begon het kanongebulder. Wij woonden maar drie kilometer van de IJssel af, dus het huis trilde in zijn grondvesten. "Noe kump 't dichter bie", zei m'n vader. Toen werd ik wel angstig. De beschietingen hielden misschien wel één of twee uur aan. Later die avond werd het weer stil.

De eerste vliegtuigen die neerstortten waren een sensatie. Ik meen dat de eerste viel aan de Geerstraat, precies waar nu de afrit is naar de carpoolplaats. Het huis dat er stond brandde finaal af. Iedereen stapte op de fiets, de Geerstraat heeft nog nooit zoveel volk geherbergd! Iedereen in de omgeving moest en zou aanschouwen wat er gebeurd was. Ik weet nog dat er een dode bij lag. De Duitse soldaten riepen iedereen op tot kalmte: "Haben Sie noch nie eine Tote gesehen?" Heel lang bleef het 't gesprek van de dag.

Tot het tweede vliegtuig viel. Het was op een morgen, halverwege september 1942. Er kwam een grote bommenwerper aan. We hoorden hem brommen. Hij vloog heel laag. Opeens was er gebulder. Mijn vader rende de deur uit en ik er achteraan. We zagen het vliegtuig op de weg liggen branden. Dat dachten we althans, maar het bleek uiteindelijk niet op de weg te liggen, maar op 't Hinkelt. Het was een ware sensatie! Mijn vader en moeder fietsten er gelijk heen. Het was een immense brand. Toen ik naar school moest, ben ik er langs gelopen. Het vliegtuig was in tweeën gebroken. De staart lag precies daar waar een nieuwe boerderij gebouwd is, zo'n vijftig meter van de weg af. De rest van het vliegtuig lag waar nu een boerencamping is. Zes bemanningsleden

bleken er te zijn. Vijf waren direct overleden en één is uit het vliegtuig weten te komen. Hij is gevangen genomen door de Duitsers. Het verhaal gaat dat ze een noodlanding probeerden te maken. De overledenen zijn met militaire eer begraven. Bij het eresaluut zei iemand: “Kiek noe, ze schiet’n nog deur de kiste hèn.”

Mijn moeder vertelde het verhaal dat een dood bemanningslid van een neergestort vliegtuig in de boom hing. Als jongen vond ik dat alles natuurlijk ontzettend spannend. Lang kijken konden we niet: de Duitsers ruimden snel alles op. Het materiaal gebruikten ze zelf weer voor de oorlogsindustrie.

Begin ’43 ging ik naar de ambachtschool in Epe. Ik was geen boer in hart en nieren en leerde daarom voor timmerman. Andere tijden braken aan en ik was veel in Epe te vinden, waar Duitse tankdivisies hun posities hadden ingenomen. Ik ging vaak kijken naar de vele tanks. Hoge tankofficieren zaten in de Posthoorn en in het Wapen. Zij hadden vaak prachtige motoren met zijspan! We vonden het geweldig. De Duitse soldaten waren een paar jaar ouder dan wij, maar we voetbalden met ze. Er was altijd wat te doen: dan was er bombarie, dan was er weer een parade.

Op een gegeven moment begonnen de Duitsers met de V1’s, grote vliegende bommen. Ze vlogen langzaam en maakten een hoop lawaai. Hier en daar vielen ze neer, soms onontploft. Superspannend vonden we dat! Laat er nu eentje vallen aan de overkant van de Wetering, achter het laatste huis. Iedereen ging kijken. Het was een enorm ding, vleugels erop en een grote pijp erachter. Hij was bij zijn val een beetje kapot geraakt en er lekte vaste brandstof uit. Eén van de omstanders stak de brandstof aan. En lachen dat we deden: “Muj dat ding eens zien brand’n!” Een buurman hakte zelfs stukken van de bom af: “Da’s goed veur de fornuuspot.” Kinderen speelden erop, het was prachtig zo’n ding. Dat hadden we nog nooit gezien. We wisten wel dat er duizend kilo springstof in zat, maar we hadden geen benul van de gevaren. Met die gevaren waren we immers opgegroeid.

Een jongeman was aan het werk vlakbij de bom, die bij het land van zijn vader lag. Ook hij stak zo nu en dan de brandstof in de brand. Om twaalf uur riep zijn moeder dat het etenstijd was. Hij liep via de dijk naar huis en zei tegen zijn vader: “Pa, muj noe es kiek’n hoe’de brandt” en gelijk klonk er een immense knal. Een gat, je wilt niet weten hoe groot! Deuren en ramen van omliggende boerderijen waren gesneuveld. Kijk, de meeste bommen zijn zo’n honderd kilo,

maar deze had duizend kilo springstof bij zich! Als tegenwoordig een klein granaatje gevonden wordt, is iedereen in rep en roer!

We konden nooit ergens naar toe: veel winkels waren gesloten, er was niet veel te doen en we hadden geen banden op de fiets. Op zondagmiddag kwamen veel jongeren samen op de 'leugenbrug'. We waren op een zondag wat appels aan het plukken toen er een vliegtuig aan kwam. Er viel een bom uit. We konden al zien dat hij niet bij ons zou vallen. Honderden meters bij ons vandaan viel hij bij een boerderij in de boomgaard. Iets verder viel nog een bom uit hetzelfde vliegtuig. We hoorden een plof door de luchtdruk. Echt een knal hoorden we niet, die gaat als het ware over mensen heen.

Ik weet ook nog dat de Duitsers de weilanden vol lieten lopen met water uit de weteringen, waarin ze schotten hadden geplaatst. Zo werd voorkomen dat Engelsen of Amerikanen daar konden landen. In de winter konden we dan schaatsen, want destijds had je nog echt winters met veel vorst!

Van de Duitsers zelf hadden we niet zo'n last, naar mijn idee. Ze hadden wel regels opgesteld, maar daar keken zij zelf ook niet naar. Het waren rustige en gedisciplineerde jongens. Bij wangedrag zouden ze onmiddellijk voor de krijgsraad komen. Meer hadden we te doen met de Landwacht, die jongens waren niet makkelijk!

Ik herinner me nog de ochtend in 1944 dat ik naar de ambachtsschool liep. Mensen stonden in groepjes met elkaar te praten. Ik had gelijk het gevoel dat er iets gaande was. Onderweg kwam ik langs een boerderij aan de Brinklaan, waar, zo werd mij verteld, joden opgehaald werden. Er stonden hele colonnes SS-wagens. Op de ambachtsschool was dit het gesprek van de dag. Zelfs de leraren waren onder de indruk. Tussen de middag fietste ik naar het dorp. Daar was een gedeelte van de SS nog aanwezig, samen met de officier die ik die ochtend gezien had. De man was echt een kreng: hij schold alles en iedereen uit en schopte overal tegen aan. Het maakte op mij een verschrikkelijke indruk, ook doordat ik wist wat ze kwamen doen.

Op het laatst van de oorlog vond een grote razzia plaats in en rond Apeldoorn. Ook Emst kwam aan de beurt. Veel mannen hebben zich verstoppt. Het was herfst 1944. Ik herinner me nog dat oom Jan-Willem aan kwam fietsen. Mijn vader vroeg hem of hij niet bang was om opgepakt te worden. "Nee",

antwoordde oom Jan-Willem. Hij had immers zijn pak van de cavalerie nog aan, met prachtige rijlaarzen en glimmende sporen. Wel zonder Nederlandse distinctieven natuurlijk. Maar de Duitsers hielden van uniformen, dus kon hij doorfietsen. Onder zijn jas droeg hij een wapen, voor het geval dat. Enkele dagen verbleven wat familieleden in het hooi. Toen de rust wederkeerde, zijn zij naar hun huizen teruggegaan.

De Hongerwinter was ook echt verschrikkelijk. Het begon met mensen uit Apeldoorn die eten kwamen halen, maar op een gegeven moment waren er complete hongermarsen vanuit steden als Rotterdam, Amsterdam en Den Haag. Soms als we vanuit school naar huis liepen, zagen we veel 'reizigers'. Er liepen koppels mensen in en rond het dorp met kinderwagens, fietsen en andere middelen om voedsel te vervoeren. Tegen het donker moesten al deze mensen ondergebracht worden.

Mijn moeder heeft een keer geteld hoeveel mensen er op een dag aan de deur kwamen: honderddertig, op één dag! Maar zelf waren wij met z'n tien thuis. We verbouwden ons eigen eten, maar je mocht maar een bepaalde hoeveelheid oogsten. Wat je teveel had, moest je afgeven aan de Duitsers. Op het laatst konden we nog maar enkele aardappels weggeven, die de mensen met z'n allen moesten delen. Wat een nare periode; het was zo ontzettend koud! Ik was blij dat het voorjaar was, toen werd het wat zachter en gemoedelijker leek het.

Onder de boeren in de omgeving zaten vrij veel NSB'ers. Zij hadden niet veel problemen met de Duitsers, maar zagen de Engelsen als het kwade volk en de veroorzaker van veel ellende. Duitsland daarentegen was een groot afnemer bij de boeren, dus dat was 'de vriend'. Dat het joodse volk werd onderdrukt, namen ze op de koop toe. Daar werd dus niet over geklaagd. Mijn familie was pro-Oranje. Mijn oom zat bij de cavalerie. Hij was al met pensioen, maar toen de oorlog uitbrak heeft hij zich gelijk gemeld in Den Haag.

Tegen het eind van de oorlog waren veel bruggen geëxplodeerd. Ook de de 'leugenbrug' zou eraan moeten geloven. Ik herinner me dat iemand langs ons huis fietste en riep dat de brug opgeblazen zou worden. Ik erheen natuurlijk en ja, daar stonden twee Duitse soldaten van een jaar of zestien, zeventien met een aftandse legerauto met daarop een aantal bommen. Het waren net melkbussen. Er stonden al wat oudere jongens bij te kijken die, platgezegd, een beetje aan het ouwehoeren waren met de Duitse jongens, die hun geweren tegen de brugleuning gezet hadden. Eén van de oudere jongens pakte zo'n

geweer en richtte dat op één van de Duitsers. “Zak oe es doodschiet’n?!”, riep hij naar de soldaat. Deze begon te lachen en riep in het Duits dat morgen de oorlog toch afgelopen zou zijn. Ze wezen naar het pannendak van café Kers (nu firma Fikse). We moesten de pannen eraf halen, anders zouden deze door de luchtdruk eraf vliegen. Tegen negen uur in de avond vloog de brug de lucht in. Op een afstandje hebben we staan kijken. De brug lag in de Wetering. De scherven vlogen ver weg. Een meisje dat op tweehonderd meter afstand stond heeft nog een scherf in haar gezicht gekregen!

Ik weet nog dat ik veel Duitse soldaten langs zag komen: sommigen waren lopend, andere op de fiets of met paard en wagen. Het was die dag warm en velen klopten bij ons aan voor een glaasje water. Het waren jongens van vijftien, zestien jaar, maar ook mannen van zeventig! Ik zie ze nog zo bij ons op de deel staan huilen, ze moesten naar het front. We hadden al wel gehoord dat de Canadezen oprukten naar Zutphen en Deventer. Die maandag was het zo ver: de hele dag beschietingen richting Twello. Die nacht zijn we niet naar bed gegaan. Het was één grote vuurzee tussen Deventer en Apeldoorn. Af en toe waren er enorme ontploffingen te horen ten westen van Apeldoorn. Het waren munitiedepots die explodeerden. De familie van mijn vaders kant woonde in Apeldoorn. Zij hebben angstige tijden moeten doorstaan. Mijn vader was bang dat zijn familie het niet zou overleven.

De volgende ochtend was het weer rustig. Met mijn zwager ben ik er met de fiets op uit getrokken. We zagen veel verwoeste huizen en granaattrechters². Onderweg kwamen we Canadese soldaten tegen die naar Apeldoorn trokken. Bij Teuge werden we tot stilstand gemaand, we mochten niet verder. De volgende dag zijn we teruggegaan. Dit keer mochten we er wel langs. Met mijn familie bleek alles goed te zijn.

¹ De Luchtwachtdienst, of voluit: Het Korps Luchtwachtdienst (KLD) werd feitelijk pas opgezet in 1948. De KLD vormde de voortzetting van een eerdere vrijwilligersdienst, het Vrijwillig Landstormkorps Luchtwacht, dat officieel functioneerde van 1921 tot 1940 en tijdens de Duitse inval in Nederland meer dan zestienduizend meldingen doorgaf. Het korps vormde een semi-geheim netwerk van luchtwachttorens met vrijwillige waarnemers in Nederland ter bescherming van het Nederlandse luchtruim tegen vijandelijke vliegtuigen.

² Het trechtersvormige gat dat ontstaat na de explosie van een granaat. Het netwerk was gemodelleerd naar het luchtverdedigingsnetwerk in het Verenigd Koninkrijk, aan het begin van de Tweede Wereldoorlog.